

ผลสัมฤทธิ์โครงการค่ายแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์เพื่อการแก้ปัญหา การใช้สารเสพติดของเยาวชนในสถานศึกษา จังหวัดนครราชสีมา

ธนะพงศ์ จินวงษ์, พ.บ.*

เผด็จ จินดา**

ร.อ.หญิงจิตชนก กิจวิรัตน์**

จังหวัดนครราชสีมาได้นำแนวทางการปรับเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมของนักเรียนกลุ่มเสี่ยงต่อการใช้สารเสพติด (โดยเฉพาะยาบ้า) มาพัฒนารูปแบบเป็น “ค่ายแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์” ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ถึงปีการศึกษา 2546-47 มีผู้ผ่านการอบรมทั้งสิ้น 3,586 คน จาก 68 ค่าย ในพื้นที่ 32 อำเภอ การศึกษาครั้งนี้เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ของโครงการในกลุ่มนักเรียนที่ผ่านค่ายอบรมครบ 1 ปี เพื่อใช้เป็นแนวทางปรับปรุงและพัฒนา รูปแบบการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่อไป

วิธีการศึกษา เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาในพื้นที่นำร่อง 4 อำเภอ ได้แก่ อ.โนนสูง อ.สีคิ้ว อ.ปักธงชัย และ อ.ด่านขุนทด เก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยใช้แบบประเมินตนเองของนักเรียนในด้านทัศนคติและพฤติกรรม และแบบสังเกตสำหรับ ครูและผู้ปกครองเด็ก เก็บข้อมูล 4 ครั้ง ได้แก่ ช่วงก่อนเข้าค่ายฯ, หลังจากเข้าค่าย 1 เดือน, 4 เดือน และ 1 ปี ร่วมกับการสนทนากลุ่มนักเรียนที่ผ่านการอบรมไปแล้ว 1 ปี จำนวน 2 กลุ่ม (อ.สีคิ้ว และ อ.โนนสูง) จากนั้นนำข้อมูลที่ได้นำมาจัดประชุมระดมสมองร่วมกับคณะทำงานทั้ง 32 อำเภอ เพื่อสรุปบทเรียนอีกครั้ง

ผลการศึกษา รวบรวมข้อมูลได้ 549 ชุด จากนักเรียนทั้งหมด 320 คน พบว่าระดับของความสัมพันธ์ในครอบครัว และ ทัศนคติต่อการเห็นคุณค่าตัวเองมีแนวโน้มในด้านที่ดีขึ้น ภายหลังจบค่ายจนถึง 1 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) พฤติกรรมการใช้สารเสพติดมีแนวโน้มลดลง ในช่วง 1-4 เดือนหลังจบค่ายแต่กลับเพิ่มขึ้นเมื่อผ่านไป 1 ปีที่ติดตามผล ข้อมูลจากแบบสังเกตของผู้ปกครองจำนวน 354 ชุดและครู 186 ชุด พบว่าระดับของความ

* กลุ่มงานเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลมหาราชนครราชสีมา จ.นครราชสีมา 30000

** งานสุขภาพจิตและโรคไม่ติดต่อ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา จ.นครราชสีมา 30280

สัมพันธ์ในครอบครัวมีแนวโน้มในด้านที่ดีขึ้น พฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน ได้แก่ การหนีเรียน ขาดเรียน มาสาย สูบบุหรี่ และการดื่มเหล้ามีแนวโน้มลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P<0.05$) ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม นักเรียนทั้ง 2 กลุ่มเห็นตรงกันว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าค่าย โดยเฉพาะการเปลี่ยนทัศนคติเรื่องการเห็นคุณค่าของตนเอง ความมั่นใจว่าหลีกเลี่ยงและป้องกันตนเองได้ มีความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น อย่างไรก็ตาม นักเรียนทั้งสองกลุ่มให้ข้อมูลตรงกันว่าปัจจัยแวดล้อมบางอย่างที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการใช้สารเสพติดยังไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น แหล่งมั่วสุมต่าง ๆ ในชุมชน

ข้อเสนอแนะ ควรเพิ่มกิจกรรมในช่วง 4-12 เดือน หลังภายหลังจากจบค่ายเพื่อเป็นการกระตุ้นและเสริมระดับของทัศนคติและพฤติกรรมที่ถูกต้องไว้ ร่วมไปกับการปรับเปลี่ยนปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงและการใช้สารเสพติด ได้แก่ สิ่งแวดล้อมในครอบครัวและชุมชน ซึ่งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากผู้ปกครองและชุมชนเพื่อให้เกิดการแก้ปัญหอย่างเป็นรูปธรรม

Abstract: An Evaluation of the Effectiveness of 'The Change Attitude of Amphetamine Abuse Program' in Students, Nakhon Ratchasima Province.

Thanapong Jinong, M.D. Social Medicine Department, Maharat Nakhon Ratchasima Hospital, Nakhon Ratchasima, 30000

Padet Jinda Nakhon Ratchasima Province Health Office. Nakhon Ratchasima, 30280

Jichanong Kitvirat Nakhon Ratchasima Province Health Office. Nakhon Ratchasima, 30280

Nakhon Ratch Med Bull 2005; 29: 155-66.

Nakhon Ratchasima Province Health Office selected and modified the package, 'Change attitude camping program' in order to study some students who used to expose to amphetamine in Nakhon Ratchasima province. During 2000-3, total 68 camps with 3,586 students were performed. **Aim:** To evaluate the effectiveness of the program. **Methodology:** The study was descriptive design. The samples were selected in 4 districts. Self-administered questionnaire among students, parents and teachers were conducted before attending the camp and at the end of 1st, 4th and 12th month after the program. **Results:** 320 students answered the questionnaire. Most of them were male (78%). Average age was 15.7 years. The study showed an increase of the level of self esteem and relationship in family significantly ($p<0.05$). Behaviors of school absence, alcohol abuse and smoking decreased after attending the camp. The data also showed a decrease of amphetamine consumption at the end or 4th month after training. However, 9% of the students came back to use the drug again after one year of the program. **Conclusions:** The study showed the effectiveness of the program in changing students' behavior. However, in order to keep practicing in new behavior, the program should be followed up continually while environment should be improved for students also.

บทนำ

สถานการณ์การใช้สารเสพติดในสถานศึกษา เป็นปัญหาที่สำคัญ โดยข้อมูลการศึกษาส่วนใหญ่⁽¹⁻⁵⁾ บ่งชี้ว่าเป็นปัญหาทั้งด้านขนาดปัญหาความรุนแรงและ แนวโน้มที่ไม่ลดลง ดังจะเห็นได้จากผลการสำรวจนักเรียนมัธยมชายที่เคยสูบบุหรี่ คีมีเหล้า มีสัดส่วนสูงถึง ร้อยละ 20-30 ในขณะที่ระบุว่าเคยเสพยาบ้า ประมาณ ร้อยละ 2-15 ขึ้นอยู่กับกลุ่มและระยะเวลาในการศึกษา

สำหรับกลุ่มนักเรียนกลุ่มเสี่ยง (เคยเสพยา) ทางกระทรวงสาธารณสุขได้จัดกิจกรรมในรูปแบบค่าย ฝึกทักษะที่มีต้นแบบมาจากโรงพยาบาลรัฐญารักษ์⁽⁶⁻⁷⁾ ซึ่งได้ฝึกอบรมและขยายแนวคิดให้บุคลากรในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งเมื่อนำมาปฏิบัติจริงในแต่ละจังหวัดได้มีการ ปรับวิธีการดำเนินงานและเปลี่ยนชื่อค่ายฝึกอบรมไป ตามความเหมาะสม เช่น ค่ายพัฒนานุคลิกภาพ ค่ายชุมชนบำบัด สำหรับจังหวัดนครราชสีมาเลือกใช้ชื่อ “ค่าย แลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์และพัฒนาคุณภาพชีวิต” ทั้งนี้ เพื่อสื่อใน *เชิงบวก (positive thinking)* กับนักเรียนที่ถูกคัดเลือกเข้าค่ายฝึกอบรมและผู้เกี่ยวข้อง มองว่าเป็น การเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อไปสู่การมีเป้าหมายของชีวิตที่ดีงาม

ค่ายแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ฯ ได้ดำเนินการมา ตั้งแต่ปี 2543 ถึง ณ ปีการศึกษา 2546 มีผู้ผ่านการ อบรมทั้งสิ้น 3,586 คน จากทั้งหมด 68 ค่าย ในพื้นที่ 32 อำเภอ โดยการศึกษาครั้งนี้เป็นการประเมินผล สัมฤทธิ์ของโครงการ โดยเน้นพื้นที่นำร่องว่าบรรลุตาม วัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ ควรมีการปรับปรุง และพัฒนารูปแบบการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องและ เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายต่อไปอย่างไร

วิธีการศึกษา

เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์ของการจัดค่าย ใน พื้นที่ 4 อำเภอที่ใช้เป็นโครงการนำร่อง ได้แก่ อำเภอ

โนนสูง สีคิ้ว ปักธงชัย และด่านขุนทด ประชากรที่ ศึกษา คือนักเรียนทุกคนที่ผ่านค่ายอบรมอย่างน้อย 1 ปี ในช่วง พ.ศ. 2543-45 ผู้ปกครองนักเรียนและครูประจำ ชั้น โดยเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดังนี้

(1) แบบประเมินตนเองของนักเรียนในด้าน ทศนคติและพฤติกรรม จำนวน 4 ครั้ง ได้แก่ ช่วงก่อน เข้าค่ายฯ, หลังจากเข้าค่าย 1 เดือน, 4 เดือน และ 1 ปี โดยประเมินในด้าน คุณค่าต่อตัวเอง ความสัมพันธ์กับ ครอบครัว ความสามารถในการป้องกันการมิให้ใช้สาร เสพติด การปฏิบัติตัวในช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา ก่อนเก็บ ข้อมูล และ พฤติกรรมการใช้สารเสพติด ซึ่งแบบ สำรวจนี้ได้ผ่านการทดสอบค่าความเชื่อมั่นอยู่ที่ระดับ 0.7 มีวิธีการรวบรวมข้อมูลโดย 2 ครั้งแรกจะมีเจ้า หน้าที่สาธารณสุขเป็นผู้แจกแบบสำรวจให้นักเรียน บันทึกรวบรวม ไม่ต้องระบุชื่อและใส่ซองที่ปิด พร้อมชี้แจง ว่าเป็นความลับ และสองครั้งหลังจะดำเนินการโดยครู ประจำชั้นในลักษณะเดียวกัน การวิเคราะห์ข้อมูลเชิง ปริมาณใช้ค่าเฉลี่ยเปรียบเทียบคะแนนก่อน-หลังด้วย สถิติ pair t-test และ z-test ในการเปรียบเทียบค่าสัดส่วน (เปรียบเทียบครั้งที่ 1 กับครั้งสุดท้าย) พร้อมดูแนวโน้ม การเปลี่ยนแปลง

(2) แบบสังเกตพฤติกรรมของครูประจำชั้นและ ผู้ปกครอง รวบรวมโดยให้ครูประจำชั้นบันทึกข้อมูล 4 ครั้งตามเวลาที่กำหนด สำหรับผู้ปกครองใช้วิธีการ ให้นักเรียนนำไปให้ผู้ปกครองที่บ้านเป็นผู้บันทึก

(3) การสนทนากลุ่ม (focus group) นักเรียน จำนวน 2 กลุ่ม จากอำเภอสีคิ้วและโนนสูง โดยกำหนด ผู้ให้ข้อมูล (key informant) คือ นักเรียนผ่านการอบรม ครบ 1 ปี ครูประเมินว่ามีการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติ- กรรมชัดเจนกับไม่เห็นว่าการเปลี่ยนแปลง คัดเลือก มากกลุ่มละ 7-8 คน เจ้าหน้าที่ผู้สัมภาษณ์ คือ วิทยากร ประจำค่ายที่นักเรียนทุกคนคุ้นเคย โดยมีประเด็น สนทนา คือ ความรู้สึกที่มีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมค่าย

ฝึกอบรม มีความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียนหรือไม่ อย่างไร ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเกิดจากการเข้าค่าย หรือจากปัจจัยใด และ ข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุง

ผลการศึกษา

ข้อมูลจากแบบประเมินตนเองของนักเรียน

รวบรวมแบบประเมินตนเองของนักเรียนจาก 4 อำเภอ ได้ 549 ชุด จากนักเรียนที่เข้าค่ายทั้งหมด 320 คน พบว่าร้อยละ 78 เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 15.7 ปี โดยนักเรียนจากอำเภอด่านขุนทด เกือบทั้งหมดเป็นชั้นมัธยมปลาย ในขณะที่นักเรียนจากอำเภอสีคิ้วทุกคนอยู่ชั้นมัธยมต้น และร้อยละ 56.7 ของนักเรียน อ.โนนสูง กับร้อยละ 63.9 ของ อ.ปักธงชัย เป็นชั้นมัธยมปลาย (ตารางที่ 1)

จากตารางที่ 2 พบว่าภาพรวมของทั้ง 4 อำเภอ มีค่าเฉลี่ยของคะแนนการประเมินตนเองด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p<0.05$) ในทุกด้าน ยกเว้น ความสามารถในการป้องกันการใช้สารเสพติด และเมื่อดูแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงจะพบว่า คะแนนเฉลี่ยเพิ่มสูงขึ้นภายหลังการเข้าค่าย 1 เดือนและเพิ่มขึ้นเล็กน้อยในช่วง 4 เดือน จากนั้นสูงขึ้นเมื่อผ่านไป 1 ปี แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ช่วงเวลา 4 เดือนหลังค่ายอบรม มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ลดลง ทั้งด้านการเห็นคุณค่าตัวเองที่โรงเรียน ความสามารถในการป้องกันการใช้

สารเสพติด และ พฤติกรรมการใช้สารเสพติดในช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา จึงควรพิจารณาหากิจกรรมเสริมในช่วงนี้

เมื่อแยกวิเคราะห์การเห็นคุณค่าตัวเองของนักเรียนที่บ้านเป็นรายข้อ (ตารางที่ 3) พบว่า ส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ (คะแนนเฉลี่ยเกิน 3) โดยทุกข้อมีการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ดีขึ้นเมื่อเวลาผ่านไปจนครบ 1 ปี เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงของ คะแนนจะเพิ่มสูงขึ้นชัดเจนในการวัดเมื่อเสร็จกิจกรรมค่าย (วัดครั้งที่ 2) แต่จะลดลงในครั้งที่ 3 และเพิ่มขึ้นเล็กน้อยเมื่อครบ 1 ปี ซึ่งผลต่างคะแนนระหว่างก่อนและติดตามครบ 1 ปี (ครั้งที่ 1 กับ ครั้งที่ 4) พบว่าเพิ่มขึ้นตั้งแต่ 0.1-0.53 ยกเว้นคำถามการมีคุณสมบัติที่ดีในตนเอง และฉันสามารถแก้ไขได้สำเร็จด้วยตัวเอง ซึ่งลดลงเล็กน้อย

สำหรับการเห็นคุณค่าตัวเองของนักเรียนที่โรงเรียน (ตารางที่ 4) พบแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเมื่อเวลาผ่านไปจนครบ 1 ปี โดยเฉพาะทัศนคติที่มีต่อครู กฎระเบียบของโรงเรียน

สำหรับคะแนนเฉลี่ยความสัมพันธ์ในครอบครัวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเกือบทุกข้อ โดยเฉพาะข้อที่เป็นการแสดงออกของผู้ปกครองต่อนักเรียน เช่น การให้อภัย การไม่ต่อว่าต่อหว่านผู้อื่น หรือ การกล่าวถึงความผิดครั้งก่อน ๆ อย่งไรก็ตาม การให้คำแนะนำและการขอรับคำปรึกษากับผู้ปกครองยังมีการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ต่ำ

จากตารางที่ 5 ความสามารถในการป้องกันและ

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลพื้นฐานของนักเรียนที่ตอบแบบประเมินตนเอง

อำเภอ	N	สัดส่วนเพศชาย (ร้อยละ)	อายุเฉลี่ย (ปี) (Mean ± SD)	สัดส่วนมัธยมปลาย (ร้อยละ)
ด่านขุนทด	35	100.0	17.5 ± 1.0	97.1
โนนสูง	67	76.1	15.8 ± 1.4	56.7
ปักธงชัย	158	85.4	16.0 ± 2.0	63.9
สีคิ้ว	60	51.6	13.7 ± 0.8	0
รวม	320	78.7	15.7 ± 1.9	54.0

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ยรวมทั้ง 4 อำเภอ จำแนกตามการประเมินตนเองในด้านต่าง ๆ (549 แบบสำรวจ)

การประเมินตนเอง	ค่าเฉลี่ยในแต่ละครั้งที่ติดตาม				p-value
	1 เดือน	1 เดือน	4 เดือน	1 ปี	
	ก่อนเข้าค่าย (n=320)	หลังเข้าค่าย (n=156)	หลังเข้าค่าย (n=55)	หลัง เข้าค่าย (n=18)	
-การเห็นคุณค่าตัวเองที่บ้าน	29.04	30.78	31.17	32.00	0.0001
-การเห็นคุณค่าตัวเองที่โรงเรียน	28.33	29.86	29.35	30.11	0.016
-ความสัมพันธ์ในครอบครัว	55.01	57.99	58.90	60.29	0.002
-ความสามารถ (มั่นใจ) ในการ ป้องกันการใช้สารเสพติด	13.76	14.40	13.71	14.22	0.099
-พฤติกรรมที่โรงเรียนช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา	21.99	23.55	23.34	23.70	0.041
-พฤติกรรมที่บ้านช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา	16.30	16.69	16.74	17.05	0.179

p-value เทียบก่อนเข้าค่าย กับ 1 ปีหลังเข้าค่าย

การใช้สารเสพติด พบว่านักเรียนมั่นใจในความสามารถ
ควบคุมตัวเองได้ดีขึ้น แต่ยังคงไม่กล้าขัดเพื่อนและไม่
มั่นใจว่าจะชวนเพื่อนเลิกได้

การประเมินพฤติกรรมของตนเองในช่วง

สัปดาห์ที่ผ่านมา (ตารางที่ 6) พบมีแนวโน้มดีขึ้นทั้งที่
โรงเรียนและที่บ้าน โดยเฉพาะการทะเลาะกับเพื่อน
การแต่งกาย การหนีเรียน การถูกเพื่อนชวนให้ใช้ยา
เสพติด ส่วนพฤติกรรมที่บ้าน พบการเปลี่ยนแปลง

ตารางที่ 3 : ค่าเฉลี่ยการเห็นคุณค่าตัวเองของนักเรียนที่บ้าน จำแนกรายข้อ

คำถาม (ข้อละ 4 คะแนน)	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4 –1)
1. ฉันมีคุณสมบัติที่ดีหลายอย่างตัวอย่าง เช่นการช่วยเหลืองานที่บ้าน	3.17	3.35	3.50	3.16	-0.01
2. ฉันไม่เคยทำอะไรสำเร็จเลย	2.82	3.12	3.01	3.27	0.45
3. ฉันมีความสามารถทำสิ่งต่าง ๆ ได้ดีเหมือนคนอื่น	3.06	3.27	3.33	3.38	0.32
4. ฉันไม่มีความภูมิใจในตนเอง	2.63	2.87	2.98	3.33	0.70
5. ฉันรู้สึกพอใจในตนเอง	3.15	3.34	3.50	3.55	0.40
6. ฉันรู้สึกว่าเป็นคนมีประโยชน์	3.06	3.26	3.18	3.16	0.10
7. บ่อยครั้งที่ฉันคิดว่าตัวฉันเองไม่มีอะไรดีเลย	2.69	2.89	2.83	3.22	0.53
8. ฉันรู้สึกว่าตนเองน่าเกลียดและไม่เป็นที่สนใจของเพศตรงข้าม	3.04	3.23	3.07	3.38	0.34
9. บ่อยครั้งฉันรู้สึกตัวเองสับสน	2.29	2.38	2.25	2.55	0.26
10. ฉันสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ สำเร็จได้ด้วยตนเอง	2.99	3.05	3.12	2.94	-0.05

ตารางที่ 4 ค่าเฉลี่ยการเห็นคุณค่าตัวเองของนักเรียนที่โรงเรียน จำแนกตามรายข้อ

คำถาม (ข้อละ 4 คะแนน)	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4-1)
1. ครูคาดหวังในตัวฉันมากเกินไป	2.40	2.29	2.49	2.83	0.43
2. ฉันคิดว่าตัวฉันเป็นคนดีเหมือนเพื่อนๆ	3.09	3.18	3.22	3.11	0.02
3. ฉันรู้สึกไร้ค่าเมื่ออยู่ในโรงเรียน	2.95	3.14	2.96	3.11	0.16
4. ฉันพอใจในผลการเรียนเสมอ	2.82	2.82	2.96	2.88	0.06
5. กฎระเบียบของโรงเรียนเป็นสิ่งที่ยุ่งยากสำหรับฉัน	2.62	2.80	2.72	3.16	0.54
6. ครูไม่เข้าใจในตัวฉันเลย	2.61	2.90	2.56	2.72	0.11
7. ฉันเป็นคนสำคัญคนหนึ่งในห้องเรียน	2.79	2.88	2.81	2.88	0.09
8. ฉันรู้สึกภูมิใจในโรงเรียนและครู	3.15	3.46	3.42	3.16	0.01
9. ฉันได้รับการชื่นชมจากเพื่อนและครู	2.78	2.92	3.00	3.05	0.27
10. ฉันไม่อยากไปโรงเรียน	3.04	3.36	2.92	3.16	0.12

เรื่อง การอยู่บ้านและช่วยเหลืองานบ้าน มากที่สุด

เมื่อให้นักเรียนประเมินตนเองเรื่องการใช้สารเสพติด พบว่า สัดส่วนการใช้สารเสพติดมีแนวโน้มลดลงตั้งแต่ช่วงจบค่ายฯ ไปจนถึง 4 เดือน แต่กลับเพิ่มสูงขึ้นอีกครั้งในช่วง 1 ปี โดยเฉพาะการใช้ยาบ้า จากร้อยละ 9.4 เป็นร้อยละ 11 เมื่อผ่านไป 1 ปี อย่างไรก็ตามการเปรียบเทียบความแตกต่างครั้งที่ 1 และครั้งที่ 4 ไม่พบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สำหรับข้อมูลการประเมินจากผู้ปกครองในด้าน

ความสัมพันธ์ในครอบครัว และพฤติกรรมของนักเรียน สามารถรวบรวมข้อมูลได้ 354 แบบสำรวจ พบว่า คะแนนเฉลี่ยของความสัมพันธ์ในครอบครัวส่วนใหญ่เพิ่มขึ้นยกเว้น เรื่องเวลาที่สมาชิกในครอบครัวได้พูดคุยกัน และการปรึกษาปัญหาของนักเรียน ซึ่งผู้ปกครองมีความเห็นว่าลดลงน้อยลงเมื่อผ่านไปครบ 1 ปี (ตารางที่ 8)

ผู้ปกครองประเมินนักเรียนโดยให้คะแนนการปฏิบัติตัวเมื่ออยู่ที่บ้านใกล้เคียงกันทั้งก่อนและหลังเข้าค่าย แต่เมื่อพิจารณารายข้อ พบว่า มีแนวโน้มดีขึ้นใน

ตารางที่ 5 คะแนนเฉลี่ยความสามารถในการป้องกัน และ การใช้สารเสพติด

คำถาม (ข้อละ 4 คะแนน)	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4-1)
1. กล้าขัดเพื่อน	1.85	1.93	1.71	1.77	-0.08
2. สามารถชวนเพื่อนเลิก	1.74	1.88	1.71	1.72	-0.02
3. มั่นใจว่ารับสภาพการไม่เข้ากลุ่ม	1.66	1.84	1.65	1.77	0.11
4. ผ่อนคลายโดยไม่พึ่งยาเสพติด	1.72	1.86	1.78	1.83	0.11
5. มั่นใจว่าควบคุมตัวเองได้	1.78	1.82	1.77	1.94	0.16
6. เชื่อมั่นตัวเองว่าใช้เวลาได้เหมาะสม	1.85	1.90	1.80	1.94	0.09
7. สามารถหลีกเลี่ยงเที่ยวเตร่	1.30	1.23	1.31	1.33	0.03
8. วางแผนใช้เวลาได้เหมาะสม	1.83	1.88	1.89	1.88	0.05

ตารางที่ 6 ค่าเฉลี่ยคะแนนพฤติกรรมที่โรงเรียนและที่บ้านในช่วงสัปดาห์ที่ผ่านมา จำแนกรายคำถาม

คำถาม (ข้อละ 4 คะแนน)	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4 –1)
ที่โรงเรียน					
1. การหนีเรียน/โดดเรียน	2.93	3.27	3.36	3.33	0.40
2. การขาดเรียน	3.05	3.25	3.16	3.11	0.06
3. การมาสาย	3.06	3.34	3.36	3.16	0.10
4. การทะเลาะกับเพื่อน / ครู	3.44	3.51	3.41	3.88	0.44
5. เบื่อเรียน / มีเรื่องกังวล	3.09	3.29	3.16	3.27	0.18
6. การแต่งกายไม่ถูกระเบียบของโรงเรียน	2.91	3.15	3.10	3.22	0.31
7. การถูกเพื่อนชักชวนให้ใช้ยาเสพติด	3.50	3.68	3.76	3.88	0.38
ที่บ้าน					
1. การทะเลาะกับพ่อแม่ / พี่น้อง	3.16	3.30	3.21	3.44	0.28
2. การกลับบ้านผิดเวลาโดยไม่ขออนุญาต	2.99	3.10	3.12	3.05	0.06
3. การช่วยเหลืองานบ้าน	3.11	3.38	3.49	3.50	0.39
4. การอยู่คนเดียว	2.80	2.95	2.96	2.94	0.14
5. การอยู่บ้าน	2.67	2.83	2.89	3.16	0.49
6. การใช้เงิน	2.78	2.93	3.03	3.05	0.27

เรื่องการช่วยเหลืองานบ้านและเชื่อฟัง แต่มีแนวโน้มลดลงในเรื่องการกลับผิดเวลา ขาดเรียน และ ทะเลาะกับสมาชิกในบ้าน (ตารางที่ 9)

การรวบรวมข้อมูลโดยอาจารย์ ใช้วิธีการติดตามพฤติกรรมและบันทึกจำนวนครั้งที่พบเห็นในกลุ่มนักเรียนที่ผ่านกิจกรรมค่าย ซึ่งสามารถรวบรวมได้ 186 ชุด

พบประเด็นที่น่าสนใจ คือ พฤติกรรมไม่เหมาะสมที่พบบ่อยมักเป็นเรื่องการเรียนรู้ เช่น แต่งกายไม่ถูกระเบียบ ขาดเรียน มาสายและหนีเรียน ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น กล่าวคือมีส่วนของผู้มีพฤติกรรมไม่เหมาะสมลดลงร้อยละ 24-32 แต่ที่เปลี่ยนแปลงได้น้อยคือการขาดเรียน (ลดลงร้อยละ 6.2) ส่วนพฤติกรรมการ

ตารางที่ 7 ร้อยละของนักเรียนที่ตอบว่ามีการใช้สารเสพติดจำแนกตามช่วงเวลาที่เหมาะสม

การใช้สารเสพติด	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4 –1)
1. สุบหรี	47	42	22	33	0.13
2. คืมสุรา	49	39	22	38	0.21
3. กัญชา	5.7	2.6	1.8	5.8	0.51
4. กาว ทินเนอร์	0.9	0.6	0	0	0.34
5. ยาบ้า	9.4	1.9	0	11	0.59

ตารางที่ 8 ค่าเฉลี่ยความสัมพันธ์ในครอบครัว ประเมินโดยผู้ปกครอง

ความคิดเห็น (ข้อละ 4 คะแนน)	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4 -1)
1. ฉันรับฟังความคิดเห็นของลูก	2.90	3.10	3.20	3.10	0.20
2. สมาชิกในครอบครัวมักมีเวลาพูดคุยกัน	2.90	2.70	2.90	2.70	- 0.20
3. เมื่อลูกมีปัญหา มักจะปรึกษาฉัน	2.75	2.57	2.60	2.50	- 0.25
4. สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสกระทำกิจกรรมร่วมกัน	2.60	2.50	2.80	2.70	0.10
5. เมื่อลูกทำอะไรผิดพลาดจะให้คำแนะนำและตักเตือน	3.20	3.22	3.42	3.20	0
6. ลูกมักคัดค้าน ไม่ทำตามคำสอนของฉัน	2.80	2.90	2.98	2.80	0
7. ลูกมีสัมมาคารวะต่อผู้มีพระคุณ	3.10	3.30	3.40	3.36	0.26
8. ลูกมักไม่เข้าใจความต้องการของพ่อแม่	2.80	2.90	3.30	0.20	
9. ยินยอมให้ลูกร่วมกิจกรรมของโรงเรียน	3.50	3.60	3.70	3.60	0.10
10. ฉันมักจะเปรียบเทียบลูกกับเด็กคนอื่น ที่มีความสามารถมากกว่าลูก	2.90	3.00	3.10	3.00	0.10
รวม	29.60	30.00	31.20	30.00	0.40

ทะเลาะวิวาท พบร้อยละ 2.5 ในการวัดครั้งแรกและเพิ่มเป็นร้อยละ 5.3 ในการวัดเมื่อผ่านไป 1 ปี (ตารางที่ 10)
สำหรับพฤติกรรมการใช้สารเสพติด พบว่าส่วนใหญ่ยังนิยมเหล้าและบุหรี่ โดยการวัดครั้งแรกพบ

ถึงร้อยละ 60 และ ร้อยละ 57 ตามลำดับ ส่วนยาบ้ามีอยู่ร้อยละ 14 อย่างไรก็ตามการติดตามผลไปครบ 1 ปี ข้อมูลจากการติดตามของอาจารย์พบว่ามีส่วนที่ลดลงอย่างชัดเจน

ตารางที่ 9 ค่าเฉลี่ยของการปฏิบัติตัวของนักเรียนเมื่ออยู่บ้าน ประเมินโดยผู้ปกครอง

การปฏิบัติตน (ข้อละ 4 คะแนน)	ครั้งที่ 1	ครั้งที่ 2	ครั้งที่ 3	ครั้งที่ 4	ผลต่าง (4 -1)
1. ทะเลาะกับพ่อแม่ / พี่น้อง	3.20	3.10	3.10	3.00	- 0.20
2. กลับบ้านผิดเวลา	3.10	3.00	3.00	2.90	- 0.20
3. การช่วยเหลืองานบ้าน	2.90	3.30	3.30	3.40	0.50
4. ออกจากบ้านบ่อย	2.90	2.80	2.90	2.90	0
5. ใช้เงินเปลืองกว่าปกติ	3.10	3.00	3.00	3.00	- 0.10
6. เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่	2.90	3.10	3.20	3.30	0.40
7. การพูดโกหก	3.10	3.00	3.10	2.90	- 0.20
8. ความรับผิดชอบงานที่บ้าน	2.90	3.20	3.30	3.20	0.30
9. การขาดโรงเรียน	3.35	3.20	3.30	3.10	- 0.25
10. คบเพื่อนกลุ่มเที่ยวเตร่ และเสพยาบ้า	3.50	3.40	3.70	3.80	0.30
รวม	31.13	31.30	32.20	31.70	0.57

ตารางที่ 10 แสดงร้อยละของนักเรียนที่อาจารย์สังเกตว่ายังมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม

ข้อมูล	ครั้งที่ 1 (n=78)	ครั้งที่ 2 (n=51)	ครั้งที่ 3 (n=38)	ครั้งที่ 4 (n=19)	ผลต่าง (4-1)
1. แต่งกายไม่ถูกต้องตามกฎข้อบังคับ	64.1	47	34.2	31.5	-32.6 *
2. ขาดเรียน	64.1	56.8	47.4	57.9	-6.2
3. มาสาย	58.9	41.2	31.6	31.6	-27.3 *
4. หนีเรียน	56.4	54.9	42.1	31.5	-24.9 *
5. ก่อการทะเลาะวิวาท	2.5	1.9	5.3	5.3	2.8
6. พุดจาก้าวร้าวกับครูหรือเพื่อน	14.1	11.7	10.5	5.3	-8.8
7. ซึม, แยกตัว	17.9	19.6	23.6	10.5	-7.4
8. วิดกกังวล	12.8	21.5	13.1	5.3	-7.5
9. ผลการเรียนตกต่ำ	0	5.8	7.8	10.5	10.5
10. จับกลุ่มมั่วสุมประพาดิตนทำนองซู้สาว	11.5	21.5	23.6	0	-11.5 *
11. ลักทรัพย์	2.5	5.8	10.5	0	-2.5
12. เล่นการพนัน	2.5	1.9	5.3	15.7	13.2
13. สูบบุหรี่	57.7	43.1	28.9	10.5	-47.2 *
14. ดื่มสุรา เบียร์	60.2	50.9	39.4	10.5	-49.7 *
15. ยาบ้า	14.1	17.6	15.7	0	-14.1 *

* p-value < 0.05

วิจารณ์

เนื่องจากการวัดผลสัมฤทธิ์ระยะยาวของการจัดค่ายแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ ต้องอาศัยการติดตามกลุ่มนักเรียนที่เข้าค่ายไปจนครบ 1 ปี แต่ในทางปฏิบัติสามารถติดตามประเมินครั้งสุดท้ายได้เพียง 18 คน ทำให้การเปรียบเทียบผลระหว่างก่อนเข้าค่ายกับช่วง 1 ปีหลังเข้าค่ายจึงมีโอกาสคลาดเคลื่อนได้ เช่น นักเรียนที่ตอบแบบสอบถามเมื่อครบ 1 ปีอาจจะเป็นกลุ่มที่ให้ความร่วมมือดีกว่า แต่อย่างไรก็ตาม ได้มีการวิเคราะห์แนวโน้มระหว่างก่อนเข้าค่ายฯ กับช่วง 1 เดือนและ 4 เดือนเพื่อประกอบการพิจารณา พบว่าเปลี่ยนแปลงไปในแนวทางที่สอดคล้องกัน เช่นเดียวกับ ข้อมูลจากผู้ปกครอง ครู และการสนทนากลุ่มกับนักเรียน

ตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดโครงการค่ายแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ คือนักเรียนลดพฤติกรรมเสี่ยงด้านต่าง ๆ และลดการใช้สารเสพติด ควบคู่ไปกับการเพิ่มขึ้นของปัจจัยพื้นฐานที่ช่วยให้ปฏิบัติพฤติกรรมที่ถูกต้องได้อย่างสม่ำเสมอ คือ การเห็นคุณค่าของตัวเอง ความสัมพันธ์กับครอบครัว และความสามารถในการป้องกันมิให้ใช้สารเสพติด ซึ่งผลการศึกษาพบว่าในช่วง 1-4 เดือนหลังเข้าค่าย ทุกตัวชี้วัดเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมของค่าย ที่เน้นการปรับเปลี่ยนความคิดและทักษะในรูปแบบต่าง ๆ มีผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของนักเรียน นอกจากนี้ ช่วงแรกผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งผู้ปกครอง-ครูอาจารย์เข้ามาช่วยดูแลนักเรียนมากขึ้นด้วย

แต่อย่างไรก็ตามพฤติกรรมการใช้สารเสพติดที่เพิ่มขึ้นเมื่อติดตามไปครบ 1 ปี แสดงให้เห็นว่าช่วงเวลา 4 เดือนหลังเข้าค่ายเป็นจุดที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จึงควรจัดให้มีการกระตุ้นหรือเสริมกิจกรรมที่เหมาะสมเข้าไป สอดคล้องกับข้อมูลการสนทนากลุ่มที่ชี้ให้เห็นว่าการผ่านกิจกรรมค่าย แล้วกลับมาอยู่สภาพแวดล้อมเดิม นักเรียนจะคงทัศนคติที่ดีหรือมีความตั้งใจในการปฏิบัติตัวที่ถูกต้องได้ระยะหนึ่ง

ผู้ปกครอง มีความเห็นว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวมีแนวโน้มในด้านที่ดีขึ้น ภายหลังจบค่าย จนถึง 1 ปีที่ติดตามวัดผล โดยเฉพาะการรับฟังความคิดเห็นลูก และการแสดงออกกับผู้ปกครอง แต่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเวลาหรือโอกาสที่สมาชิกในครอบครัวจะปรึกษาหารือหรือมีกิจกรรมร่วมกัน การปฏิบัติตัวของเด็กขณะอยู่บ้านมีแนวโน้มดีขึ้น ยกเว้นการออกจากบ้านบ่อย กลับบ้านผิดเวลาซึ่งไม่เปลี่ยนแปลงภายหลังจากการเข้าค่าย แสดงให้เห็นว่ากิจกรรมค่ายที่ให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมได้ช่วยเสริมสร้างสัมพันธภาพของครอบครัวให้ดีขึ้น แต่ยังคงมีข้อจำกัดในเรื่องเวลาที่ช่วยผู้ปกครองหรือสมาชิกคนอื่น ๆ ที่จะมีโอกาสแลกเปลี่ยนหรือปรึกษาปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้ สอดคล้องกับข้อมูลการสนทนากลุ่มและสภาพความเป็นจริงที่ผู้ปกครองของนักเรียนส่วนใหญ่มีภาระหาเลี้ยงครอบครัวทำให้เวลาในการพูดคุยปรึกษา เป็นไปอย่างจำกัด หรือในทางกลับกันควรมีการสนับสนุนให้ผู้ปกครอง (ส่วนใหญ่) ที่มีเวลาจำกัด สามารถใช้เวลาดังกล่าวให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น แนะนำด้านทักษะการให้คำปรึกษา แนะนำการจัดลำดับปัญหาของบุตรหลานที่ควรให้ความสำคัญ ฯลฯ

การสังเกตของครู พบว่าพฤติกรรมไม่เหมาะสมที่เกี่ยวข้องกับการเรียน เช่น แต่งกายไม่ถูกระเบียบ ขาดเรียน มาสาย และหนีเรียน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนพฤติกรรมการใช้สารเสพติด พบว่า

ส่วนใหญ่ยังนิยมเหล้าและบุหรี่ โดยวัดก่อนเข้าค่ายพบถึงร้อยละ 60 และ 57 ตามลำดับ ส่วนยาบ้ามีอยู่ร้อยละ 14 ซึ่งสูงกว่าการประเมินตนเองของนักเรียน อย่างไรก็ตามการติดตามผลไปครบ 1 ปี ข้อมูลจากการติดตามของอาจารย์พบว่ามีส่วนที่ลดลงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.05$) ทั้งนี้ข้อมูลจากครูอาจารย์ ขึ้นกับความใกล้ชิดและความสม่ำเสมอในการสังเกตนักเรียน กลุ่มเป้าหมายซึ่งมีโอกาสคลาดเคลื่อนได้สูง แต่เป้าหมายหลักของการใช้แบบประเมินโดยครูอาจารย์ คือใช้เป็นเครื่องมือกระตุ้นกิจกรรมติดตามและปรึกษาปัญหาร่วมกับนักเรียน ซึ่งการรวบรวมผลจากแบบประเมินและการประชุมร่วมกับครู พบว่า เครื่องมือดังกล่าวช่วยการติดตามประเมินนักเรียนได้ใกล้ชิดและเสริมบทบาทของครูในด้านการให้คำปรึกษาดังขึ้น

การสนทนากลุ่ม นักเรียนใน 2 อำเภอ นักเรียนทุกคนเห็นตรงกันว่าได้รับประโยชน์จากการเข้าค่าย โดยเฉพาะการปรับเปลี่ยนทัศนคติในด้านการเห็นคุณค่าของตนเอง มีความมั่นใจว่าหลีกเลี่ยงและป้องกันตนเองได้ รวมทั้งความสัมพันธ์ในครอบครัวดีขึ้น อย่างไรก็ตาม มีความเห็นเพิ่มเติมว่า ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงและส่งผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงและการใช้สารเสพติดได้ เช่น ปัจจัยด้านครอบครัว ได้แก่ การที่ผู้ปกครองมีภาระในด้านการหาเลี้ยงชีพทำให้ไม่มีเวลาใกล้ชิดหรือบางครั้งต้องไปทำงานในที่ห่างไกล ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมในชุมชน ได้แก่ การจับกลุ่มมั่วสุม ใ้ตะสนุก ฯลฯ สอดคล้องกับการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียน^(5,8,9) ดังนั้นการปรับเปลี่ยนเฉพาะทัศนคติและทักษะของนักเรียน เพื่อลดพฤติกรรมเสี่ยงในการใช้สารเสพติด จำเป็นต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงปัจจัยแวดล้อมอื่นร่วมไปด้วย

นอกจากนี้ นักเรียนที่สนทนากลุ่มแสดงความเห็นว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลหรือช่วยกระตุ้นเตือนตนเองมิให้ใช้ยาบ้า หรือ การเลิกพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ มาจาก

ความตระหนักในความรักของแม่ ซึ่งเกิดขึ้นจากกิจกรรมหลักอันหนึ่งของค่าย (กิจกรรมพระคุณแม่) ดังนั้นควรเสริมให้กิจกรรมพระคุณแม่ มีบทบาทมากขึ้น

สรุป

จากการคัดเลือกพื้นที่นำร่อง 4 อำเภอเพื่อติดตามประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการค่ายแลกเปลี่ยนวิสัยทัศน์ โดยใช้แบบประเมินตนเองของนักเรียน ครูและผู้ปกครอง ร่วมกับการสนทนากลุ่มนักเรียน พบว่าในภาพรวม ทักษะคัดต่อการเห็นคุณค่าของตัวเอง ความสัมพันธ์กับครอบครัว และพฤติกรรมเสี่ยงของนักเรียนที่ประเมินโดยครู มีการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติเมื่อติดตามประเมินครบ 1 ปี ส่วนความสามารถในการป้องกันมิให้ใช้สารเสพติด และพฤติกรรมการใช้สารเสพติดมีแนวโน้มที่ดีในช่วง 4 เดือนหลังค่าย แต่เมื่อติดตามครบ 1 ปี พบว่าพฤติกรรมการใช้สารเสพติดกลับมาใกล้เคียงกับช่วงก่อนเข้าค่าย

ข้อเสนอแนะ

ควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมช่วง 4-12 เดือนหลังจากจบค่าย เพื่อเป็นการกระตุ้นและเสริมให้นักเรียนกลุ่มเป้าหมายสามารถคงระดับของทัศนคติและพฤติกรรมที่ถูกต้องไว้ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชน ควบคู่ไปกับการปรับเปลี่ยนปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมเสี่ยงและการใช้สารเสพติด เช่น แหล่งมั่วสุ่มต่าง ๆ

ในระยะยาว ควรส่งเสริมให้ตัวแทนจากชุมชนองค์กรท้องถิ่น ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมในลักษณะนี้เพิ่มมากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก พื้นที่ที่ชุมชนให้ความสนใจจะช่วยให้กิจกรรมมีประสิทธิภาพและมีความต่อเนื่องของการแก้ปัญหา

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้ศึกษาขอขอบพระคุณ คุณพิสมัย อัมตรวงศ์ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา คณะเจ้าหน้าที่ทั้ง 4 อำเภอได้แก่ อำเภอด่านขุนทด โนนสูง ปักธงชัย และสีคิ้ว ในการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น

เอกสารอ้างอิง

1. นิพนธ์ พัวพงศกร และคณะ. การประมาณการจำนวนผู้ติดยาเสพติดในประเทศไทย. สถาบันเพื่อการพัฒนาประเทศไทยและ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. 2539.
2. นพดล กรรณิกา. สภาพปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในสถานศึกษาและการประมาณค่าจำนวนนักเรียน/นักศึกษาที่ใช้ยาเสพติด: ศึกษาเฉพาะกลุ่มตัวอย่างในสถาบันการศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย. รายงานการวิจัย : สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. สำนักวิจัยเอแบค - เคเอสซีอินเตอร์เน็ตโพลล์ (เอแบคโพลล์) มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ. 2542.
3. สุมิตร สุตรา และคณะ. รายงานการทบทวนองค์ความรู้การวิเคราะห์สภาวะสุขภาพ และแนวโน้มของประชากรวัยเรียน. สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข. 2543.
4. สำนักพัฒนาการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดสำนักนายกรัฐมนตรี. สถานการณ์ปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา. อ้างใน แนวทางการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในสถานศึกษา: พ.ศ.2542.
5. ชนะพงศ์ จินวงษ์, พิสมัย อัมตรวงศ์. พฤติกรรมการใช้สารเสพติดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 5 จังหวัดนครราชสีมา ปีการศึกษา 2541-42. เวชสารโรงพยาบาลมหาราชนครราชสีมา. 2544; 25: 1-10.
6. บุญเรียบ วัฒนธำรงค์. คู่มือดำเนินงานหลักสูตรการฟื้นฟูสมรรถภาพและส่งเสริมการดูแลตนเองแบบบูรณาการแก่ผู้ป่วยเสพติดด้วยรูน. โรงพยาบาลธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข. พิมพ์ครั้งที่ 2. พ.ศ.2543.
7. โรงพยาบาลธัญญารักษ์ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

- สุข. ช่วยเพื่อนช่วยตนเอง Help to self help. โรงพยาบาล
ชัยภูมิ ร่วมกับ กองประสานการปฏิบัติการบำบัดรักษา
ผู้ติดยาเสพติด. กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.
พิมพ์ครั้งที่ 1. พ.ศ.2544.
8. ภาวิณี อยู่ประเสริฐ. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้สารเสพติดของนักเรียนวัยรุ่น ในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์
วิทยาศาสตร์บัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์) สาขาวิชาเอก
พยาบาลสาธารณสุข. มหาวิทยาลัยมหิดล. 2540.
9. อารยา สีโรดม. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนแออัดกับยา
เสพติด. อ้างใน แนวทางการดำเนินงานป้องกันและแก้-
ไขปัญหาเสพติดในสถานศึกษา: สำนักพัฒนาการป้อง-
กันและแก้ไขปัญหายาเสพติด สำนักงานคณะกรรมการ
ป้องกันและปราบปรามยาเสพติด สำนักงานกฤษฎีกา.
(124-126) พ.ศ.2542.